

DOI: 10.26565/2227-8877-2020-91-01

УДК 811'42'38

ЕСТЕТИКА ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Безугла Л. Р.

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMf9HaMo9bwYrxucyjg1lydhvmNppi0R6kuiYs6G5cvJ0XzKlsatHMhQWxp14jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27AxUfH34IuYIuPRxuiyCFbBjfMC6ewJQnosdboRD_yeL8ncR5P9StDk;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

(Харків)

У статті на прикладах поезії Ліни Костенко презентується мовленнєвоактова концепція аналізу поетичного тексту, яка є розвитком концепції інтенціональності Дж. Серля, положення Т. ван Дейка про літературний мовленнєвий акт і прагмапоетики А. Мерілай. А. Мерілай, спираючись на поняття автореферентивності Р. Якобсона, вважає, що поетичне висловлення реалізує два мовленнєві акти, яким відповідають два контексти твору: 1) вузький, пов'язаний з референцією, 2) широкий, що представляє автореференцію. На основі цього у статті розмежовуються два види авторської інтенції у поетичному дискурсі – референтивна і естетична, що корелює з двома видами контексту. Естетична інтенція становить спрямованість свідомості автора художнього тексту на створювану словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. У поетичному тексті автор виражає: а) певний зміст, співвідносячи відповідні слова з предметами, явищами й особами зовнішнього світу, тобто здійснюючи референцію *per se*; б) своє ставлення до цього змісту, тобто референтивну інтенцію; в) своє ставлення до словесної форми, за допомогою якої виражено цей зміст, співвідносячи слова одне з одним (здійснюючи автореференцію), тобто естетичну інтенцію. Відповідно, автор реалізує одночасно як мінімум два мовленнєві акти: 1) референтивний, який ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, має властивість фікціональності та передбачає певну іллокуцію; 2) поетичний, який ґрунтується на автореференції і естетичній інтенції. Останній є підтипом експресиву та становить реалізацію естетичної іллокутивної мети автора виразити позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми і перлокутивної мети вплинути на естетичні почуття читача щодо цієї словесної форми. Перспективним є встановлення прагматичних характеристик поетичного дискурсу окремих авторів, літературних напрямків і жанрів.

Ключові слова: автореференція, естетична інтенція, іллокуція, мовленнєвий акт, поетичний дискурс, поетичний текст.

Безуглая Л. Р. Эстетика поэтического дискурса. В статье на примерах поэзии Лины Костенко презентуется речеактовая концепция анализа поэтического дискурса, которая является развитием концепции интенциональности Дж. Серля, положения Т. Ван Дейка о литературном речевом акте и прагмапоэтики А. Мерилай. А. Мерилай, опираясь на понятие автореферентивности Р. Якобсона, считает, что поэтическое высказывание реализует два речевых акта, которым соответствуют два контекста произведения: 1) узкий, связанный с референцией, 2) широкий, связанный с автореференцией. На основе этого в статье разграничиваются два вида авторской интенции в поэтическом дискурсе – референтивная и эстетическая, что коррелирует с двумя видами контекста. Эстетическая интенция представляет собой направленность сознания автора художественного текста на создаваемую словесную форму с позитивным эмоционально-оценочным отношением к ней. В поэтическом тексте автор выражает: а) определенное содержание, соотнося слова с предметами, явлениями и лицами внешнего мира, т. е. совершая референцию *per se*; б) свое отношение к этому содержанию, т. е. референтивную интенцию; в) свое отношение к словесной форме, с помощью которой выражено это содержание, соотнося слова друг с другом (совершая автореференцию), т. е. эстетическую интенцию. Соответственно, автор реализует одновременно как минимум два речевых акта: 1) референтивный, основывающийся на референции *per se* и референтивной интенции, фикциональный и предполагающий определенную иллокуцию; 2) эстетический, основывающийся на автореференции и эстетической интенции. Последний является подтипом экспрессива и реализует эстетическую иллокутивную цель автора выразить позитивное эмоционально-оценочное отношение к создаваемой словесной форме. Перлокутивной целью автора является воздействие на эстетические чувства читателя относительно этой формы. Перспективным является установление прагматических характеристик поэтического дискурса отдельных авторов, литературных направлений и жанров.

Ключевые слова: автореференция, эстетическая интенция, иллокуция, речевой акт, поэтический дискурс, поэтический текст.

Bezugla L. R. Esthetics of poetic discourse. Using the examples of poetry texts by Lina Kostenko, the article provides insight into the concept of speech act analysis of poetic text. This concept elaborates J. Searle's intentionality concept, T. v. Dijk's thesis on literary speech act and A. Merilai's pragmatic poetics. Based upon the Jakobsonian notion of self-referentiality, A. Merilai believes that the poetic utterance performs two speech acts that correspond to two contexts of literary perception: 1) the narrow context, or the aspect of content and reference, 2) the broad context, or the aspect of expression and self-reference. Developing this point, I propose to distinguish two kinds of author's intention in the poetic discourse: referential and aesthetic, which correlate with the two contexts. The aesthetic intention is the author's mental direction at the created word form with a positive emotional-evaluative attitude toward it. In a poetic text, the author can express: a) content, by correlating words with states of affairs in the external world, i.e. making reference *per se*; b) his attitude toward this content, i. e. a referential intention; c) his attitude toward the language form, through which the content is expressed, referring utterances to themselves or making self-reference, i. e. an aesthetic intention. Thus, two speech acts are performed simultaneously: 1) referential, based on the reference *per se* and the referential intention; it involves an illocution and is fictional; 2) self-referential, based on the self-reference and the aesthetic intention. The latter is a subtype of expressive illocution; the author has an illocutionary goal to express a positive emotional-evaluative attitude toward the word form, as well as a perlocutionary goal to affect the reader's aesthetic feelings regarding this form. Further research should establish the pragmatic characteristics of the poetic discourse of different authors, literary directions and genres.

Key words: aesthetic intention, illocution, poetic discourse, poetic text, self-reference, speech act.

1. ВСТУП

Усі мовознавчі дослідження сьогодення так чи інакше можна звести до вивчення основних функцій мови. Питання про їхній перелік залишається відкритим, але з позицій сучасної лінгвістики очевидним стає домінування трьох функцій – когнітивної, комунікативної та естетичної, вивчення яких підпорядковано трьом найважливішим напрямкам лінгвістичних розвідок.

Когнітивна функція мови постає в центрі уваги дисциплін і теорій, що продовжують традиції структуралізму, суттєво змінюючи методологічний кут зору на мову залученням когнітивного підходу (когнітивна граматики, когнітивна семантика, лінгвоконцептологія, теорія прототипів). Комунікативну функцію вивчають дисципліни й теорії, згруповані навколо лінгвістичної прагматики (теорія мовленнєвих актів, теорія імплікатур, аналіз діалогу, комунікативний синтаксис). Естетична функція мови формує дослідницькі інтереси тих дисциплін і теорій, які звертаються до художнього тексту у всіх його проявах (лінгвопоетика, лінгвостилістика, теорія інтерпретації). Звичайно, існує багато інтегративних дослідницьких галузей: когнітивна лінгвопрагматика, когнітивна поетика, прагмастилістика, теорія когнітивної метафори тощо, а найбільш кумулятивною дисципліною постає дискурсологія, яка розглядає мову як центральну ланку людського спілкування, як організувальний засіб, інструмент і результат мовлення людей, залучених у комунікативні, інституційні й соціальні відносини.

Інтегративний характер дискурсології має прояв у зверненні до дискурсів різних типів, серед яких не останнє місце посідає художній дискурс. Особливість художнього дискурсу – в тому, що він є середовищем реалізації усіх трьох функцій мови, але головною є естетична, оскільки саме вона визначає його сутність, робить художній дискурс художнім дискурсом.

Отже, вивчення особливостей реалізації естетичної функції мови в художньому дискурсі у взаємозв'язку з комунікативною і когнітивною функціями є зараз **актуальним** завданням лінгвістичної науки. Ця стаття торкається проблем комплексної реалізації естетичної, когнітивної і комунікативної функцій мови в поетичному дискурсі.

Сутність естетичної (або поетичної) функції мови визначив Р. Якобсон: «Поетична функція передбачає інтровертивне відношення до вербальних знаків як єдності означального й означуваного та є домінантою в поетичній мові, яка потребує особливо ретельного лінгвістичного аналізу» [12, с. 80]. Когнітивна функція мови забезпечує формування думки за допомогою мови. Комунікативна функція спрямована на забезпечення ефективної комунікації

людських індивідів у соціумі, яка включає взаємопов'язані процеси виробництва комунікативних дій адресантом та їхнє сприйняття й розуміння адресатом. Інакше кажучи, когнітивна функція є відповідальною за зміст, естетична – за форму його вираження, а комунікативна – за обмін змістом і формою в інтеракції.

Поєднати вивчення реалізації естетичної і комунікативної функцій у художньому дискурсі намагається відносно нова лінгвістична дисципліна – прагмапоетика, яка сформувалася на основі інтеграції лінгвопрагматики і лінгвопоетики.

Інтегративні процеси прагматики й поезики демонструють дві групи досліджень. Перша група, екстраполюючи інструментарій теорії мовленнєвих актів (далі – МА) на аналіз літературного твору, передбачає поворот кута зору таким чином, що в центрі опиняється діяльність реципієнта, інтерпретатора, читача, – саме він стає суб'єктом комунікативної дії [17, с. 38]. Ця точка зору ґрунтується на принципі фікціональності як стильовій рисі творів художньої літератури, апогеєм якого стала концепція Р. Барта про «смерть автора»: автор «помирає» у тексті, який він пише задля самого тексту, тож на зміну автору приходять читач як його інтерпретатор: «народження читача доводиться оплачувати смертю автора» [3, с. 391].

Друга група концентрується саме на авторі художнього тексту. У центрі уваги постає поняття авторської інтенції, яка стосується всього твору, утворюючи макроіллокуцію (*macro-illocution*) [15, с. 92]. Започаткували мовленнєвоактовий аналіз в художньому дискурсі ще Дж. Р. Серль і Т. ван Дейк: оскільки в намір автора тексту входить зміна знань і оцінок читача, бажання поділитися знаннями, оцінками й емоціями [14, с. 16], у центр уваги потрапляє літературний МА (*literary speech act*), який базується на імітації автором виробництва іллокутивних актів, але без наміру ввести читача в оману, з опертям на відповідні конвенції [19]. Таким чином, фокус уваги переміщується з літературного тексту на процес літературної комунікації [14, с. 5].

Пострадянські лінгвісти торкаються окреслених проблем у зв'язку з поняттям образу автора, витоки якого сягають праць В. В. Виноградова [7] і М. М. Бахтіна [4]. Термін «образ автора» вживається на позначення насамперед автора фікціонального, а не реального [2; 13]. Проте, з'явилися роботи, які оперують поняттями МА і авторської інтенції (інтенції наратора) [5; 6; 8].

Естонській дослідниці А. Мерілай вдалося поєднати поняття МА та фікціональності, оголосивши становлення нової дисципліни – прагмапоетики [18]. Ґрунтуючись на концепції

авторереферентивності Р. Якобсона [12], вона обґрунтовує концепцію двох контекстів твору: 1) вузький (*narrow*), семантичний контекст, який передбачає уявного автора, вигаданий зміст, уявну референцію і віртуальні/не-віртуальні МА; 2) широкий (*broad*) контекст, який передбачає реального автора, експресивний зміст, авторереференцію (*self-reference*), а також актуальні або ж «приречені на провал» МА [18, с. 386].

Проте А. Мерілай аналізує не дискурс, а текст, і зупиняється на аналізі мовленнєвих актів, залишаючись у текстоцентричній площині. Розвиваючи концепцію двох контекстів, доцільно залучити до аналізу поетичного тексту когнітивно-дискурсивний підхід, характерний для лінгвопрагматики в її сучасному прояві. Із таких позицій розглядається не текст, а дискурс, і в центрі уваги опиняється авторська інтенція.

Мета статті – обґрунтувати концепцію естетичної авторської інтенції, яка протиставляється референтивній і зумовлює реалізацію у поетичному дискурсі поряд із референтивними і естетичними МА.

Спочатку розглядається специфіка естетичної функції мови у поетичному дискурсі, потім на **матеріалі** поетичних текстів Ліни Костенко демонструється реалізація у поетичному дискурсі естетичної інтенції автора.

2. ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ МОВИ І АВТОРЕФЕРЕНЦІЯ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ.

Естетична функція мови ґрунтується на прерогативі форми над змістом твору. Ще В. М. Жирмунський звів відмінність форми від змісту до різноманітних способів розгляду єдиного естетичного об'єкта. Зміст і форма дають відповіді на різні питання. Зміст відповідає на питання «Що виражено в окремому творі?», а форма – «Як воно виражено (це дещо), у який спосіб воно впливає на нас, стає відчутним?» [10, с. 16], тож «форма – це посудина, в яку вливається рідина – зміст» [10, с. 17]. Отже, як писав В. М. Жирмунський, «поезія є словесним мистецтвом» [10, с. 22], а поетичний текст є в значній мірі витвором мистецтва.

Поезія поряд із музикою належить до музичних (рос. *музических*) мистецтв, чуттєвий матеріал яких (звукові враження) розташовується в деякій часовій послідовності, на противагу образотворчим (орнамент, архітектура, скульптура, живопис), «чуттєвий матеріал яких (враження зорові, частково пов'язані з дотиковими і моторними) розташовується в деякому просторовому співвідношенні» [9, с. 12]. Поезія як словесне мистецтво відрізняється від музики

тим, що «матеріал поезії – слово – не створюється спеціально для поезії, як особливо препарований, чисто художній матеріал, яким користується музика» [9, с. 14].

У зв'язку з естетичною функцією мови постає і проблема художньої референції, яка вирішується за допомогою розмежування її різновидів. За Р. Якобсоном, «головування поетичної функції над референтивною не знищує саму референцію, але робить її неоднозначною», чому сприяє розщепленість адресанта й адресата [11]. Тож художня референція розпадається на референцію *per se* і автореференцію, інакше – зовнішню або екстрареференцію (слова) та внутрішню або інтрареференцію (події, думки, стани речей) [5, с. 105].

За словами А. Мерілай, «найбільш суттєвою властивістю мистецтва поезії є, звичайно, той факт, що воно має автореферентивну функцію у якості первинної, у той час як наслідувальна діяльність або референтивна функція відступає на другий план. Література передбачає автореферентивність, яка відносно прихована у звичайній мові, та повертає висловлення з уявною або дійсною референцією на себе як самоціль, наприклад, часто переводить увагу зі змісту висловлення на мовну природу самого висловлення» [18, с. 383]. Для А. Мерілай мова має дві найважливіші функції – референтивну и автореферентивну. Перша – експліцитна, друга – імпліцитна характеристика дейксису та риторики. У такий спосіб шість функцій мови за Р. Якобсоном зводяться до цих двох: 1) референтивна (денотативна або когнітивна), емотивна та конативна (які в комплексі відповідають комунікативній функції) зводяться до референтивної функції, 2) поетична (естетична), фатична та метамовна – до автореферентивної [18, с. 382].

Відповідно до цих двох функцій мови, виокремлюються два типи контексту твору: 1) вузький, семантичний, референтивний контекст, який стосується змістового аспекту тексту; 2) широкий, автореферентивний контекст, який стосується аспекту вираження. Отже, з урахуванням цих двох контекстів, поетичне висловлення постає як макромовленнєвий акт, який суміщає референтивний і автореферентивний акти. Експресивні МА відповідають емотивній функції (лірика), асертивні – референтивній (епос), директивні та комісивні – конативній (драма) [18, с. 389].

Сучасна лінгвопрагматика передбачає інтенційний підхід до референції: не слово, а мовець навмисно вказує на об'єкт, вживаючи мовні засоби, які співвідносяться з цим об'єктом. Тобто референтивність не є властивістю, притаманною мовному засобу як такому, – це людина

використовує мовні одиниці, співвідносячи їх із референтною ситуацією, реальним або можливим світом відповідно до своєї інтенції. Відтак, поетичний текст має референцію завдяки авторській інтенції, яка реалізується у дискурсі.

Поетичний дискурс є різновидом художнього дискурсу, який становить мовленнєво-мисленнєвий простір, що створюється автором лірико-поетичного тексту та його читачем (інтерпретатором) за посередництвом цього тексту, тож мається на увазі лірико-поетичний дискурс.

3. ЕСТЕТИЧНА ІНТЕНЦІЯ АВТОРА ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ.

Поняття інтенції або інтенційного стану психіки суб'єкта як спрямованості його свідомості на певний ментальний об'єкт [30, с. 1] розроблено в когнітивній психології.

Залежно від провідної психічної складової, інтенції поділяються на асертивні, волітивні та емотивні, які стосуються станів речей, що представлені планом змісту тексту. Однак план вираження, який є у поезії первинним, зумовлює доцільність виокремлення типу інтенції, специфічного для поетичного дискурсу. Відповідно до естетичної функції мови, таким типом пропоную вважати естетичну інтенцію, яка становить спрямованість свідомості автора художнього тексту на створювану словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. Саме форма, а не зміст викликає в автора позитивне емоційно-оцінне ставлення – захоплення, захват, радість тощо, хоча щодо змісту його ставлення може бути і вкрай негативним. Автор намагається створити гармонійний текст із красивими сполуками слів і візерунками смислів. Якщо автор вважає вірш завершеним, то він, вочевидь, задоволений способом вираження змісту (яким би той не був). Іншому суб'єкту (читачеві або критику) текст може бути і не до вподоби, але створений він саме завдяки естетичній інтенції автора.

За Дж. Р. Серлем, інтенційний стан суб'єкта має два різновиди: 1) репрезентаційна інтенція (*representing intention*) є безпосередньо спрямованістю свідомості суб'єкта на певний ментальний об'єкт; 2) комунікативна інтенція (*communication intention*) становить його намір донести до адресата свою репрезентаційну інтенцію та викликати в нього певну реакцію, тобто здійснити мовленнєву дію [20, с. 165 і далі]. Репрезентаційна інтенція може існувати і без комунікативної, але вона є базою для її виникнення. З появою комунікативної інтенції суб'єкт вступає у мовленнєву комунікацію і стає мовцем – адресантом.

Естетична інтенція автора поетичного тексту може перебувати лише на репрезентаційному рівні – коли автор пише «в стіл». Але як тільки він вирішує опублікувати свої вірші або виступає з ними перед аудиторією, тобто текст отримує адресата, автор стає адресантом і його естетична інтенція з репрезентаційної перетворюється на комунікативну – отже, виникає поетичний дискурс. Поетична і когнітивна функції мови доповнюються комунікативною.

Відтак, у поетичному висловленні/тексті автор виражає:

1) певний зміст, співвідносячи відповідні слова з предметами, явищами й особами зовнішнього світу – здійснюючи референцію у традиційному розумінні, я називаю її референцією *per se*;

2) своє ставлення (рос. *отношение*, англ. *attitude*, нім. *Einstellung*) до цього змісту – інтенцію, назвемо її референтивною або змістовою;

3) своє ставлення до словесної форми, за допомогою якої виражено цей зміст, співвідносячи слова одне з одним (здійснюючи автореференцію) – це ставлення і є естетичною інтенцією автора.

Відповідно, за допомогою поетичного висловлення/тексту автор реалізує одночасно як мінімум два МА: 1) референтивний МА, який ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, що передбачає певну іллокуцію; 2) естетичний МА, який ґрунтується на автореференції і естетичній інтенції автора.

Комунікативно-інтенційна специфіка естетичного МА визначається іллокутивною та перлокутивною цілями автора тексту. Автор намагається виразити своє емоційне ставлення до словесної форми, тому естетичний МА доцільно віднести до експресивного іллокутивного типу.

Перлокутивною метою автора поетичного тексту є вплив на естетичні почуття читача щодо словесної форми. І адресант, і адресат естетичного МА мають належати до категорії *Homo poeticus*, тобто мати потребу в поезії та бути здатними відчувати естетичне задоволення від неї, яке може досягати ступеня катарсису (душевного потрясіння) [1, с. 69]. Інакше естетичні МА, висловлюючись словами А. Мерілай, «приречені на провал» [18, с. 386], тобто не сприймаються читачем. Такий читач сприймає лише зміст тексту, а до форми він ніби сліпий і глухий. Натомість читач *Homo poeticus* може і не погодитися зі змістом, але словесне вираження цього змісту не залишить його байдужим.

Естетична інтенція знаходить найяскравіший прояв у таких текстах, де автор максимально концентрується на поетичній формі. У якості прикладу розглянемо поетичний текст, який належить до пейзажної лірики:

Ліна Костенко

Осінній день, осінній день, осінній!

О синій день, о синій день, о синій!

Осанна осені, о сум! Осанна.

Невже це осінь, осінь, о! – та сама.

Останні айстри горілиць зайшлися болем.

Ген килим, витканий із птиць, летить над полем.

Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.

І плаче коник серед трав – нема мелодій...

Текст демонструє два мовленнєві акти – референтивний емотив і естетичний МА, в основі яких лежать відповідні авторські інтенції – референтивна й естетична, і дві текстові іллокуції – сум за літом і захват від слів, що виражають цей сум. Мовними індикаторами емотиву є окличні конструкції, вигук *О!*, лексеми *сум*, *болем* і *плаче*, повтори, частка *Невже*. Індикаторами естетичного МА є усі художні засоби, зокрема засоби звукопису (пароніми *Осінній – О синій*, складоповтор *ОС*, асонанс *О*, кінцеві рими, внутрішні рими *горілиць – птиць*, *вкрав – трав*), метрика, ритм, метафори, алюзія, експресивний синтаксис. Краса поетичної форми відображає красу осіннього пейзажу.

Комунікативна функція мови втілюється у референтивному МА, а естетична – у естетичному. Когнітивна функція мови полягає у формулюванні смислів за допомогою мови, у тому числі імпліцитних, що має найяскравіший прояв у метафоричних імплікатурах (*Останні айстри горілиць зайшлися болем* +> *Айстри – людські істоти, які з болем відчують осінь – час своєї погибелі*; *Ген килим, витканий із птиць, летить над полем* +> *Птахи, що летять у вирій, вкрили килимом небо*; *Багдадський злодій літо вкрав* +> *Багдадський злодій, герой арабських казок, – дуже спритний, тому літо не повернути*; *І плаче коник серед трав – нема мелодій* +> *Коник є ніби скрипаль, який плаче, тому що вже не може створювати мелодій*).

Автор естетичного МА дійсно відчуває позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми, а не фальсифікує його. Натомість щирість автора референтивного

МА є умовною, виражені інтенції можуть бути фальсифікованими, тобто не обов'язково, що він насправді відчуває ті чи інші почуття, має ті чи інші погляди, а описувані події та факти є достовірними. Це – основа фікціональності – принципу невідповідності слова та реальної дійсності. Тому в поезії використовується термін «ліричний герой» (*das lyrische Ich*) – художній двійник автора-поета, який може повністю збігатися з його особистістю, а може і повністю різнитися з нею; ліричний образ, створений автором і домислений читачем [16, с. 61].

Мається на увазі не фіктивність (достовірність), а фікціональність (художність) тексту (нім. *fiktiv vs. fiktional*) [16, с. 108]. Читач, сприймаючи зміст вірша, допускає, що він може бути вигаданим, – образно висловлюючись, дає індульгенцію фікціональності, оскільки головне для нього в поезії – не те, що сказано, а як це сказано (прерогатива форми).

Поетичні тексти Ліни Костенко демонструють близькість авторки та ліричної героїні, про що свідчить її громадянська лірика. У її текстах змістова складова є випуклою і яскравою саме завдяки засобам форми. У наступному тексті це осуд і зневага до радянської партійної номенклатури:

Ліна Костенко

ЧЕРВОНІ КРАПЛІ ГЛОДУ

Блюстителі, халтура – ваше хоббі.

Ви, фабриканти вір і недовір,

зробити вам би по духовній пробі –

вас забракує кожен ювелір.

Номенклатурні дурні, бюрократи,

пласкі мурмила в квадратурі рам!

Ваш інтелект не зважає на карати,

а щонайбільше просто на сто грам.

Поету важко. Він шукає істин.

Ми – джини в закоркованих пляшках.

А ви, хто ви, які ж ви комуністи?

Ви ж комунізм вдавили в пелюшках!

Ви вже його сточили, як хробаччя.

*Поезія для ваших топок – торф.
Оце щоб ваші методи побачив, –
від заздроців би луснув Бенкендорф.
Нелегко вам. Криваві краплі глоду
крізь наші вірші виступлять колись...
Не говоріть від імені народу, –
розперетричі ви йому впеклись!*

Естетичний МА реалізується завдяки яскравим художнім засобам – експресивному синтаксису, римам, метриці, ритму, складоповтору *ТО*, метафорам, алюзії, перифразам, двозначності (*сто грам як вага інтелекту і як порція алкоголю*). Референтивний МА є негативним евалюативом, його індикатори – негативно-оцінна та інвективна лексика, звертання, модальні частки, імплікатури, риторичне питання, спонукальні й окличні структури. Негативний евалюатив є текстовою іллокуцією (макроіллокуцією), яка на рівні окремих висловлень реалізується за рахунок:

– евалюативів (*Блюстителі, халтура – ваше хобі; Ви, фабриканти вір і недовір +> Вам не можна довіряти; зробити вам би по духовній пробі – вас забракує кожен ювелір +> Ви знецінені у моральному відношенні; Номенклатурні дурні, бюрократи, / пласкі мурмила в квадратурі рам!; Ваш інтелект не зважає на карати, / а щонайбільше просто на сто грам. +> У вас низький інтелект, тому що ви алкоголіки; А ви, хто ви, які ж ви комуністи? +> Ви не комуністи; Ви ж комунізм вдавили в пелюшках! +> Комунізм є ніби немовля, яке ви вдавили; Ви вже його сточили, як хробаччя. +> Ви збезцінили комунізм; Поезія для ваших топок – торф. +> Ви використовуєте поезію у своїх пропагандистських цілях);*

– асертивів (*Поету важко. Він шукає істин. / Ми – джини в закоркованих пляшках +> Поети – не мають права голосу; Оце щоб ваші методи побачив, – / від заздроців би луснув Бенкендорф. +> Ваші методи ще більш низькі, ніж методи Бенкендорфа; Нелегко вам. Криваві краплі глоду / крізь наші вірші виступлять колись +> Колись ваші злодіяння будуть викриті, і вірші поетів сприятимуть цьому);*

– директиву (*Не говоріть від імені народу, – / розперетричі ви йому впеклись! +> Народ вас ненавидить*).

У такий спосіб форма й зміст виступають у нерозривній єдності, а естетична функція мови взаємодіє з когнітивною і комунікативною.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, залучення інтенційного підходу дозволило обґрунтувати принципи поєднання в поетичному дискурсі естетичної, комунікативної і когнітивної функцій мови. Комунікація автора і читача поетичного тексту відбувається на основі естетичної інтенції автора – спрямованості свідомості автора на створювану словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. Виокремлення естетичної інтенції зумовлює одночасну реалізацію у поетичному дискурсі на ґрунті поетичного висловлення та/або тексту двох МА – естетичного (авторереферентивного) і референтивного. Референтивний МА ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, має властивість фікціональності та передбачає певну іллокуцію; натомість естетичний МА ґрунтується на авторереференції і естетичній інтенції.

Мовленнєвоактовий аналіз у прагмапоетиці є **перспективним** з огляду на встановлення прагматичних характеристик поетичного дискурсу окремих авторів, а також літературних напрямків і жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф., Чумак-Жунь И. И. Коммуникативная ситуация как когнитивно-прагматический фактор порождения поэтического дискурса. *Auspisia. Recenzovan neimpaktovan asopis zamen na oblast spoleenskch vd. eske Budjovice: Vysok kola evropskch a regionlnch studi.* 2008. № 1. С. 68–73.
2. Бабич В. І. Мовно-стилістичні, лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості вираження ліричного Я у поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга. *Лінгвокогнітивна поетологія.* Херсон : Гельветика, 2018. С. 114–121.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 432 с.
5. Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англomовній прозі ХХ століття. Львів : ПАІС, 2013. 268 с.

6. Бехта-Гаманчук М. П. Комунікативні інтенції наратора у британській художній літературі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2017. 243 с.
7. Виноградов В. В. О теории художественной речи. Москва: Высшая школа, 1971. 239 с.
8. Ермакова Е. В. К вопросу о подтексте. *Непрямая коммуникация*. Саратов : Колледж, 2003. С. 87–92.
9. Жирмунский В. М. Теория стиха. Ленинград: Советский писатель, 1975. 664 с.
10. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Ленинград: Наука, 1977. 405 с.
11. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика. *Структурализм: «за» и «против»*. Москва: Прогресс, 1975. С. 193–230.
12. Якобсон Р. Работы по поэтике: Переводы. Москва: Прогресс, 1987. 461 с.
13. Яцик О. П. Мовні аспекти взаємодії образу автора та тональності тексту (на матеріалі прозових творів Курта Тухольського) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ : КНЛУ, 2014. 204 с.
14. Dijk T. van. The pragmatics of literary communication. *On text and context*. Rio Piedras, Puerto Rico : Editorial Universitaria, 1980. P. 3–16.
15. Landa J. Á. G. Speech act theory and the concept of intention in literary criticism. *Review of English Studies Canaria*. 1992. Vol. 24. P. 89–104.
16. Lamping D. Das lyrische Gedicht. Definitionen zu Theorie und Geschichte der Gattung. Göttingen : Vandenhoeck&Ruprecht, 1993. 183 S.
17. Lerchner G. Literarischer Text und kommunikatives Handeln. Berlin : Akademie, 1987. 87 S.
18. Merilai A. Pragmapoetics as literary philosophy. *Interlitteraria*. 2007. No. 12. P. 379–392.
19. Searle J. R. Der logische Status fiktionalen Diskurses. *Ausdruck und Bedeutung*. Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1982. S. 80–97.
20. Searle J. R. Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind. Cambridge: CUP, 1993. 278 p.

REFERENCES

Alefirenko, N. F., and Chumak-Zhun, I. I. (2008). Kommunikativnaja situatsija kak kognitivno-pragmaticeskij faktor porozhdenija poeticheskogo diskursa [Communication situation as a cognitive and pragmatic factor of poetic discourse generation]. *Auspisia. Recenzovan neimpaktovan asopis zamen na oblast spojeenskhd. eske Budjovice: Vysok kola evropskch a regionlnch studi*. 1, 68–73.

Babych, V. I. (2018). Movno-stylistychni, lingvokognityvni ta komunikatyvno-pragmatychni osoblyvosti vyrazhennya lirychnogo Ya u poetychnyx idiodyskursax R. Frosta ta K. Sendberga [Linguistic-stylistic, linguocognitive and communicative-pragmatic features of the expression of lyrical self in the poetic idiodiscourse of R. Frost and K. Sandberg]. *Lingvokognityvna poetologiya – Linguistic-cognitive poetology*. Kherson: Helvetic, 114–121. (in Russian)

Bart, R. (1989). *Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika* [Selected works: Semiotics. Poetics]. Moscow: Progress Publ.

Bahtin, M. M. *Jestetika slovesnogo tvorcestva* [Aesthetics of verbal creativity]. Moscow: Iskusstvo Publ.

Bexta, I. A. (2013). *Avtorske eksperymentatorstvo v anglomovnij prozi XX stolittya* [Author's experimentation in twentieth-century English prose]. Lviv: PAIS Publ.

Bexta-Gamanchuk, M. P. (2017). Komunikatyvni intencyi naratora u brytanskij xudozhnij literaturi pochatku XXI st. Diss. kand. filol. nauk [Communicative Intentions of the Narrator in the British Literature of the Beginning of the 21st Century. Kand. philol. sci. diss.]. Lviv, 243 p. (in Ukrainian)

Vinogradov, V. V. (1971). *O teorii hudozhestvennoj rechi* [On the theory of fictional speech]. Moscow: Higher School Publ.

Ermakova, E. V. (2003). K voprosu o podtekste [To the question of subtext]. *Neprjamaja komunikacija – Indirect communication*. Saratov: Kolledzh Publ, 87–92 (in Russian)

Zhirmunskij, V. M. (1975). *Teorija stiha* [Theory of verse]. Leningrad: Sovetskij pisatel' Publ.

Zhirmunskij, V. M. (1977). *Teorija literatury. Pojetika. Stilistika* [Theory of literature. Poetics. Stylistics]. Leningrad: Nauka Publ.

Jakobson, R. O. (1975). Lingvistika i pojetika [Linguistics and poetics]. *Strukturalizm: «za» i «protiv» – Structuralism: pro and contra*. Moskow: Progress Publ, 193–230 (in Russian)

Jakobson, R. (1987). *Raboty po pojetike: Perevody* [Works on poetics: Translations]. Moskow: Progress Publ.

Yacyk, O. P. (2014). Movni aspekty vzayemodiyi obrazu avtora ta tonalnosti tekstu (na materialy prozovyx tvoriv Kurta Tuxolskogo) Diss. kand. filol. nauk [Linguistic aspects of the interaction of the image of the author of the tone of the text (on the material of prose works by Kurt Tikholsky. Kand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 204 p. (in Ukrainian)

Dijk, T. van (1980). The pragmatics of literary communication. *On text and context*. Rio Piedras, Puerto Rico: Editorial Universitaria, pp. 3–16.

Lamping, D. (1993). *Das lyrische Gedicht. Definitionen zu Theorie und Geschichte der Gattung*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.

Landa, J. Á. G. (1992). Speech act theory and the concept of intention in literary criticism. *Review of English Studies Canaria*, 24, 89–104.

Lerchner, G. (1987). *Literarischer Text und kommunikatives Handeln*. Berlin: Akademie.

Merilai, A. (2007). Pragmapoetics as literary philosophy. *Interlitteraria*, 12, 379–392.

Searle, J. R. (1982). Der logische Status fiktionalen Diskurses. *Ausdruck und Bedeutung*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, pp. 80–97.

Searle, J. R. (1993). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: CUP.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Безуглая Лилия Ростиславовна – доктор филол. наук, профессор, профессор кафедры немецкой филологии и перевода Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; liliia.bezugla@karazin.ua; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMfF9HaMo9bwYrxucyJg1lydhvmNppi0R6kuiYs6G5cvJ0XzKlsatHMhQWxpl4jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27AxUfH34IuYIuPRxuiyCFbBjfMC6ewJQnosdboRD_yeL8ncR5P9StDk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

Bezugla Liliia – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of German Philology and Translation at the V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7alo-EXOQjnF52Ft9r91snDAKWIGW4zJmIMfF9HaMo9bwYrxucyJg1lydhvmNppi0R6kuiYs6G5cvJ0XzKlsatHMhQWxpl4jEJPjPDT9urYG_CXVDsVB8WFII27AxUfH34IuYIuPRxuiyCFbBjfMC6ewJQnosdboRD_yeL8ncR5P9StDk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla